
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2008 (год. XVII), ISSN 0861-7902

Върбан ВЪТОВ

ОБРАЗНИТЕ ОСНОВАНИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С КОМПОНЕНТ „ДУША”

*В статъе ставятся три основныя задачи. Во-первых, проследить с какими образными уподоблениями связывается **душа** в болгарском фразеологическом материале; во-вторых, какие самые общие значения представляются ФЕ с компонентом „**душа**”, в-третьих, проследить появление ФЕ, у которых есть первообразы в библейских текстах.*

*Проведенный анализ показывает, что фразеологизмы с компонентом „**душа**” не только образно и доступно передают важные отвлеченные понятия из разных областей человеческих переживаний, действий, отношений и характеристик, но и в значительной степени обладают глубокими корнями в языковой практике. Свидетельством этого является факт, что из проанализированных более 200 ФЕ, у 31 есть свои первообразы в библейских текстах.*

У души, как представляет ее болгарская фразеология, нет видимости. Она – внутренняя суть человека. Она не локализована в определенном месте тела человека, но когда человек сильно устал или умирает, она может покинуть его через рот, в виде последнего издыхания, а также через пальцы, как будто она – маленькое живое существо или живая энергия. Иногда душа целиком материализуется как структурная природа и сущность человека, а в других случаях упрямо задерживается в человеческом теле, укрываясь под ногтями или за зубами.

1. Душата като културен концепт и лексикографска даденост.

Душата е субстанция, за която има твърде различни схващания в науката, религиите, донаучните представи и в найвната митология по такива основни въпроси, като: съществува ли тя изобщо, ако съществува, от какво естество е нейната същност – материално или нематериално, смъртна ли е, или е безсмъртна, преходна ли е, или е вечна, къде се помещава, откъде се появява и т.н. Ето защо в понятийния свят на човека през цялата история на човечеството най-загадъчно всякога е оставало понятието „душа”. То неотменно присъства като първостепенен елемент не само в наивно-философските представи на човека за света и за самия себе си („душата в наивно-езиковите представи се възприема като своего рода невидим орган, локализиран някъде в гърдите и „завеждаш” вътрешния живот на човека” [Шмелев 2005: 135]), но и в религиозните учения като олицетворение на безсмъртното нетленно начало у човека.

Въпреки изключително важната роля на това понятие в концептуалната система на езика, за названието „душа” се приема, че то няма реален денотат, а десигнатът му е безкрайно аморфен. За това ярко свидетелства и лексикографското му описание, в което най-общо то се свързва с вътрешния психически свят на човека, с неговото съзнание. В последния академичен тълковен речник например думата „душа” е описана със следните значения: „1. *Вътрешният, психически живот, духовната същност на човека, неговото съзнание, мислене, чувстване, психика, дух.* 2. Със съгл. опр. (качествени прилагателни) – *типични, основни черти в характера на някого, определящи неговата същност.* 3. *Прен. Раз. Човек.* 4. *Прен. Само ед. Обикн. членувано. С несъгл. опред. с предл. на. Главен вдъхновител, организатор на нещо, централна личност някъде.* 5. Само ед. *Вдъхновение, чувство, вживяване в нещо.* 6. Според религиозните представи – *безсмъртното, нематериално начало у човека, което обитава тялото, вдъхва му живот и го напуска при смъртта му.* 7. *Прен. Само ед. Признаци на живот, жизнени сили; живеец.* 8. Като прил. неизм. **а) Мек; б) Добър.**” [РБЕ: 492-493].

Особената значимост на културния концепт „душа” проличава и от факта, че на него в езика се основават значителен брой устойчиви изрази, по-голямата част от които имат характер на фразеологични единици (ФЕ). При изследването на концепта „душа” откъм неговата представеност в езиковата картина на света, учените отбелязват наличие на голяма група ФЕ с компонент „душа”, която има антропонимична насоченост на семантиката си – характеризира различни страни на човека, дава качествена

характеристика на неговите свойства, постъпки, състояния и даже обстоятелства [Алексеева: 125-127]. В българския език тази група е също така голяма – българските фразеологични речници представят над 200 такива ФЕ [ФРБЕ, БРФР, Вътов]. Като главно смислово ядро в тези ФЕ думата „*душа*” участва с цялото си семантично разнообразие, фиксирано в българските тълковни речници.

През последните години в езикознанието съществува засилен интерес към когнитивните изследвания. Описват се и се анализират концептите от различни области на познанието, обществената практика и художественото творчество. Сред концептите, които често привличат вниманието на учените, е и понятието „*душа*” [Вежбицка; Урисон; Шмелев; Михеев; Перевозникова; Трезвина, Фархутдинова; Тилман; Потапова; Алексеева и др.].

Като анализира най-типичните образни уподобявания на душата в наивната митология на руския език, пораждани от устойчивите словосъчетания с думата *душа*, Михеев извежда такива уподобявания на душата в руския език, като: **вместилище; платно; съд; въздух; повърхност; ландшафт; път; струна; чувствителен телесен орган; огнена стихия; птица; основа – същност; обиталище на диви зверове; залог** и др. Доколко разкриването на подобни уподобявания помага по-добре да бъдат разбрани механизмите, които действат в организацията и развитието на езиковите единици в лексикалната система, не е много ясно, но все пак те са полезни в смисъл, че показват още един възможен подход към тях, осветляват ги от един нов ъгъл.

В това изследване се поставят три основни задачи: **първо**, да се проследи с какви образни уподобявания се свързва *душата* в българския фразеологичен материал; **второ**, какви най-общи значения се представят от ФЕ с компонент „*душа*”, **трето**, да се проследи появата на ФЕ, които имат първообрази в библейските текстове.

2. Образни уподобявания на душата в българската фразеология. От българския фразеологичен материал могат да се изведат образни уподобявания на *душата* от наивно митологично естество, които са сходни с онези, които посочват езиковедите за руския език, но не се покриват изцяло с тях.

2.1. Душата като съд, който може да бъде: нещо като *бъчва*, да вони („*душата ми вони като бъчва*”, някакъв друг вид *дълбок съд*, който може да се *пълни* („*напълва ми се душата*”), да е *пълен* (“*пълна ми е душата*”), в него може да се *бърка* („*бъркам в душата на някого*”), има *дъно* („*до*

дъното на душата <си>”, „в дъното на душата си”, „от дъното на душата си”), в него може да капе нещо („мед ми капе в душата”, „мехлем ми капне на душата”), но в него може и да се плюе („плюя в душата на някого”).

2.2. Душата като вместилище: помещение, в което може да се влиза („влизам в душата на някого”), да се намира в него („не съм в душата на някого”); **кутия, сандък**, който се отваря („отварям душата на някого”, „отваря ми се душата”), да се затваря („затварям душата си”).

2.3. Душата като повърхнина (плоскост, легло), която може да е широка („с широка душа”, „широка душа”), на нея може да се лежи („лежи ми на душата”), да се слага („слагам душата на мъка”).

2.4. Душата като текстилно изделие: като **платно, тъкан**, която може да се къса, разкъсва („душата ми се къса”, „късам душата на някого”, „душата ми се разкъсва”), може да се свива („свива ми се душата”); като **конец**, който може да се изтегля през иглени уши („вземам си душата като през иглени уши”, „тегля си душата като през иглени уши”) или като **въже**, което може да се стяга („със стегната душа”, „стяга ми се душата”), да се отпуска („отпуска ми се душата”), да е яко („яка ми душа”).

2.5. Душата като вещ: предмет, който може да се дава („давам си душата”), да се взема („вземам душата на някого”), да се носи („една душа нося”, „аз душа нося”), да се губи („губя душата си”), да се туря и носи в кошница („ще ми тури душата в кошница”, „ще ми носи душата <в рая>”, „ще ми занесе душата в кошница на рай”, „едва си нося душата”); **стока**, която има своя стойност („душа за две пари нямам”) и може да се продава („продавам си душата на дявола”), да се дели на части или да е повече на брой („с половин душа”, „девет души имам”); да се взема под наем („душа под наем нося”) или да се обръща наопаки („опача си душата”).

2.6. Душата като живо същество: животни („жива душа”), за което се полагат грижи („храня душата си”, „гледам си душата”, „отделям за душата си”), да изявява желания („каквото ми душа иска”, „колкото <ти> душа иска”), да се разделя, прощава с него („с душа се разделям”, „с душа се прощавам”, „от душа се отделям”), да се измъчва („измъчвам душата на някого”), то може да е голо или мъртво („отделям от гола душа”, „мъртва душа”); **човек** „душа-човек”; **дете** „душата ми играе”, „мирише ми душата на мляко”; **съвсем малко животинче или**

жива енергия: „душа се крие под нокът“, „душата ми се е закрепилa под нокът“.

2.7. Душата като телесен орган („душа<та> и сърце<то>“): има **многоклетъчна структура** („с всички фибри на душата си“, може да се махва („оставам без душа“, „нямam вече душа“), може да боли („боли ме душата“), може да се изважда („изваждам душата“), да се вади с памук („вадя душата с памук“, „изкарвам душата с памук“), може да се облажва („облажвам си душата“), може да е на **човек** или **животно** („варени круши за бабини души“, „кучешка душа“, „коча душа“, „мачкина душа“, „заешка душица“, „миша душа“).

2.8. Душата като течност: „изливам си душата“, „изсмуквам душата на някого“, „изсъхва ми душата“, „суша душата на някого“.

2.9. Душата като храна, която се яде („ям душата на някого“, „изяждам душата на някого“), може да е сладка („блага душа“), да се държи в зъбите, зад тях или в тях („душата ми е в зъбите“, „душата ми е дошла до зъбите“, „душата ми се е събрала в зъбите“, „душата ми се е запряла в зъбите“, „нося душата си в зъбите“, „стискам душата си зад зъбите“, може да се пържи („опържвам си душата“).

2.10. Душата като вещество: разипно вещество, „събирам душа“, „събирам си душата“, „за един юмрук душа нося“, „една душа, едно джезве кокали“, „душата ми се е събрала на нокът“; **меко вещество** („оставам печат в душата на някого“).

2.11. Душата като растение, което може да се изкривява, да се пречупва, да гори: „една круша, една душа“, „кривя си душата“, „изкривявам си душата“, „пречупва ми се душата“, „пречупи се нещо в душата ми“, „изгарям душата на някого“, „изгоря ми душата“.

2.12. Душата като въздух в тялото, като дихание: „излиза ми душата“, „изпускам си душата“, „изскача ми душата“, „олеква ми на душата“.

3. Основни типове значения, образно изразявани от фразеологизмите с компонент „душа“. За българина човекът е тяло и душа, схващана като дихание, което му се вдъхва с раждането и го напуска със смъртта му. Тя обитава в тялото, влиза в него през устата и го напуска през тях. Затова и устата са органът на духовните изяви на човека, осъществявани с речта.

Анализът на българския фразеологичен материал с компонент „душа“ позволява да се отделят няколко тематични области, към които се отнасят изразяваните с ФЕ значения.

3.1. Емоционални преживявания и чувства. Тази тематична област обхваща изразяването на богат спектър от емоционални преживявания и чувствени прояви. В тези случаи тя често има образните функции на *сърцето*, като понякога в компонентния състав на ФЕ участва заедно с него.

3.1а. Изживяването на мъка, страдание, притеснение образно се свързва с такива действия, извършвани с душата или в нея, при които се предизвикват болезнени усещания, тя сякаш е жив телесен орган, с който се извършват болезнени действия – *вадене, късане, теглене, изгаряне, изсушаване* и т.н. Ето защо тези изживявания се представят като:

• **нарушаване целостта на душата** – *късане, разкъсване*: „душата ми се къса”, „скъсва ми се душата”, „късам душата на някого”, *душата ми се разкъсва*”;

• **изгаряне на душата**: „изгарям душата на някого”, „изгарям душицата на някого”, „изгаря ми на душата”;

• **вадене, изкарване, излизане на душата**: „вадя душата на някого”, „вадя душицата на някого”, „вадя душичката на някого”, „изваждам душата на някого”, „изваждам душицата на някого”, „изваждам душичката на някого”, „вадя с памук душата на някого”, „вадя с памук душицата на някого”, „изваждам с памук душицата на някого”, „изкарвам с памук душицата на някого”, „излиза ми душата”;

• **съхнене, изсъхване, сушене, изсушаване на душата**: „душата ми съхне”, „суша душата на някого”, „изсушавам душата на някого”, „изсъхва ми душата”, „изсъхва ми душицата”;

• **тровене на душата**: „травя (отравям) душата на някого”;

• **ядене на душата**: „ям душата на някого”;

• **тегнене в душата**: „тежи ми на душата”, „тегне ми на душата”, „тежи ми като камък на душата”, „камък ми тежи на душата”;

• **наличие на нещо в душата**: „имам на душата си нещо”, „слагам кахър на душата си”;

• **топене, чезнене на душата**: „душата ми се топи”, „душата ми чезне”;

• **болене, измъчване на душата**: „боли ме душата”, „душата ми е прескръбна до смърт”, „измъчвам душата на някого”;

• **почерняне на душата**: „почерням ми се душата с някого”.

3.1б. Искреното, откровеното споделяне на чувства и преживявания пред някого се свързва с действия, при които тя се проявява в своята цялост. Образно това се представя като:

- **отпускане на душата:** „отпускам душата си пред някого”;
- **отваряне, откриване, разкриване, разтваряне на душата:** „отварям душата си пред някого”, „откривам душата си пред някого”, „разкривам душата си пред някого”, „разтварям душата си пред някого”;
- **изливане на душата:** „изливам душата си”;
- **чувствено проявление от или с (по) цяла душа:** „с цялата си душа”, „от душа”, „от сърце и <и душа>”, „от душа и сърце”, „от дън душа”, „от дъното на душата си”, „по душа”, „с всички фибри на душата си”;

Грубото нахално вмесване в най-съкровения преживявания на някого се уподобява с бъркане в душата: „бъркам в душата някому”, а протичането на тези преживявания се локализира „в най-дълбоките кътчета на душата си”.

3.1в. Силното пожелаване на нещо образно се представя като:

- **изгаряне на душата за нещо:** „изгоря ми душата за нещо”, „изгоря ми душицата за нещо”, „изгоря ми душичката за нещо”;
- **падане или туряне на нещо на душата:** „пада на душата ми нещо”, „турям на душата си нещо”;
- **жадуване за нещо:** „душата ми жадува за нещо”;

Значението **‘каквото желая, каквото ми се прави’** се представя като **искане на душата:** „каквото ми душа иска”, „каквото ми душа сака”.

3.1г. Изживяването на вълнение, безпокойство, както и на успокоение се представя като:

- **стягане, примиряване на душата:** „с със стегната душа”, „с примряла душа”;
- **туряне, слагане на грижа на душата:** „турям си грижа на душата”, „слагам си грижа на душата”;
- **отпускане и намиране на покой за душата:** „отпуца ми се душата”, „душата ми намира покой”.

3.1д. Изживяването на обич, влечение, харесване, допадане, омайване се представя като:

- **теглене или привързване на душата** към някого или нещо: „тегли ми душата към някого или нещо”, „душата ми се привързва към някого”, „душа към душа се привързва”;
- **влизване, лягане, засядане в душата** на някого: „влизам в душата на някого”, „лежи на душата ми някой или нещо”, „засяда <дълбоко> в душата ми някой или нещо”;

• **даване или допадане на душата:** „душа давам”, „душата си давам”, „давам си душата”, „по душа ми е”, „душа и свят ми е”.

• **вземане на душата:** „вземам душата на някого”.

3.1е. Изживяването на наслаждение, задоволство се представя като:

• **напълване на душата:** „напълня ми се душата”, „напълня ми душата някой или нещо”, „напълвам душата някому”, „пълна ми е душата”;

• **капене на мед, мехлем, масло на душата:** „мед ми капе на душата”, „мехлем ми капе на душата”, „мед <и масло> капе (пада) на душата ми”;

• **идване на душата на място си:** „дойде ми душа на място”.

3.1ж. Изживяването на силно удоволствие се представя като:

• **топене или облажаване на душата:** „душата ми се топи”, „облажвам си душата”;

• **услаждане или угаждане на душата:** „услаждам си (на) душата”, „гледам си душата”, „не си оставям душицата”.

3.1з. Изживяването на силно притеснение и изпадането в потиснато състояние, а и почувстваното облекчение се представя като:

• **свиване на душата:** „свива ми се душата”, „свива ми се душата на кюлче”, „свива ми се душицата”, „стяга ми се душата”, „набрала ми се е душата”;

• **излизане или примиране на душата:** „излиза ми душата”, „с примрля душицата”;

• **олекване на душата:** „олеква ми на душата”.

Тук могат да се включат и ФЕ възклицания, с които българинът **психически се подготвя за очаквани големи изпитания**. В тях душата се зарича да бъде *издръжлива, яка, да си знае*, защото тежки изпитания я очакват:

• **да е яка, да си знае душата:** „яка ми душа”, „да ми е яка душа”, „яка ми душица (душичка)”, „да ми е яка душицата”, „душа да ми знае”, „душицата ми знае”, „душичката ми знае”.

3.1и. Изживяването на уплаха, страх и съвземането от тези състояния се представя като:

• **излизане на душата:** „излиза ми душата”;

• **примиране на душата:** „примира ми душицата”;

• **събиране на душата:** „събирам душата си”, „събирам си душата”;

• **върщане, поемане на душата:** „поемам душата си”, „всякна ми се душа”.

3.2. Физиологически състояния и действия на човека.

3.2а. Предсмъртното състояние, скорошната смърт, агонизирането, при което душата, в едни случаи, се стреми да се откъсне от тялото и да го напусне, а то от своя страна прави последни усилия да я задържи със стискане на зъбите, преграждайки ѝ пътя навън, а, в други случаи, тя с последни усилия се стреми да се закрепи в тялото, криейки се под ноктите, „последно убежище на душата пред смъртта“ [Толстая: 230], образно се представят като:

- **излизане, изпускане на душата:** „излиза ми душата”, „изскача ми душата”, „изпускам (изпуцам) душата си”, „пуцам душа”, „отиде ми душищата”;

- **държане, задържане на излизащата душа зад (в, на) зъбите:** „душата ми седи в зъбите”, „душата ми е в (зад, на) зъбите”, „държа душата си зад зъбите”, „душата ми се е събрала в зъбите”;

- **закрепване на изчезващата душа под ноктите:** „душата ми се е закрепила под ноктите”;

- **събиране, борене или носене на душа под наем:** „събирам душа”, „бера душа”, „с душа се боря”, „душа под наем нося”;

- **мирис на гроб, на плесен:** „душата ми мирише на плесен”;

- **прощаване, разделяне с душата:** „от душа се отделям”, „с душа се прощавам”, „с душа се разставям”, „с (от) душа се разделям”;

- **предаване на душата:** „предавам душа”, „предавам богу душа”;

- **теглене, вземане на душата през иглени уши:** „вземам си душата през иглени уши”, „тегля си душата през иглени уши”.

3.2б. Отнемането на нечий живот, убиването, погубването се представя като:

- **почерняне на нечия душа:** „почерням душата на някого”, „почерня ми душищата”;

- **изяждане душата** на някого: „изяждам душата някому”, „изяждам душищата някому”;

- **изгаряне на душата:** „изгарям душата някому”, „изгарям душищата някому”;

- **вземане, изваждане на душата:** „вземам душата на някого”, „изваждам душата на някого”;

- **искане, погубване на нечия душа:** „искам душата на някого”, „погубвам душата на някого”.

Тук може да се включи и ФЕ със значение ‘умрях’, представяно като **даване** на душата: „душа дадох”.

3.2в. Състоянието на силна физическа изтощеност, отпадналост и умора се представя като:

- **излизане на душата:** „излиза ми душата”, „излиза ми душицата”, „излиза ми душата през зъбите”, „отиде ми душицата”;

- **оставане без душа:** „оставам без душа”, „душа не ми остава”, „душа не остава у (в) мене”, „душица не ми остава”, „душица не остава у (в) мене”, „нямам вече душа”, „душа нямам”, „без душа”;

- **едва задържане на душата в (зад) зъбите:** „душата ми е в (зад) зъбите”, „душата ми седи в зъбите”, „душата ми се е събрала в зъбите”, „нося душата си в зъбите”, „стискам душата си в (зад) зъбите”, „държа душата си зад зъбите”;

- **с мъка носене на душата:** „едва си нося душата”, „едва душа нося”, „стискам душа”;

- **умалена душа:** „с половин душа”, „за един юмрук душа нося”, „душа за две пари нямам”.

3.2г. Отдъхването, отпочиването се представя като:

- **поемане на душата:** „поемам си душа(та)”;

Тук може да се включи и ФЕ със значение ‘**поемам си дъх, поемам дълбоко въздух**’: „поемам душата си”.

3.2д. Проявите на живот, отстояването, спасяването на живота и жизнените сили се представят като:

- **носене на душа:** „и аз душа нося”, „душа нося”;

- **игране на душата:** „душата ми играе”;

- **издръжлива душа:** „девет души имам”, „имам кучешка душа”, „коча душа”;

- **хранене на душата:** „душа<та си> да подкрепя”;

- **спасяване, устискване на душата:** „спасявам душата на някого”, „спасявам си душата”, „устискам душа”, „със зъби държа душата си”, „душа се крие под нокът”, „стискам душата си в (зад) зъбите”, „нося душата си в зъбите”, „държа душата си зад зъбите”.

3.3. Интелектуално-волеви, нравствени и мисловни прояви и способности.

- **мисловната дейност** се представя като **протичаща в душата:** „не съм в душата на някого”, „в дъното на душата си”, „в душата си”, „в дълбочината на душата си”, „дълбоко в душата си”;

- **духовното издигане** се представя като **отваряне на душата:** „отварям душата на някого”;

• **волеви прояви и способности** се представят като **търпеливост, жертвоготовност, упоритост на душата**: „търпи, душо, черней, кожо!”, „трай, душа, черней, кожо!”, „давам си душата за някого или нещо”, „турям душата на мъка”, „залагам си душата”, „турям душа на мъка”, „слагам душа на мъка”.

3.4. Личностни и социални характеристики на човека.

3.4а. Положителни личностни характеристики:

• **много добър човек**: „душа човек”, „голяма душа”, „златна душа”, „щедра душа”;

• **човек с широк кръгзор**, с широко разбиране за отношенията към живота и хората: „широка душа”;

• **спокоен, уравновесен човек**: „с широка душа”;

• **духовно чист човек**: „чиста душа”, „ангелска душа”, „ангелска душица”, „нищо нямам на душата си”;

• **любознателен човек**: „жадна душа”.

3.4б. Отрицателни личности характеристики:

• **апатичен човек, човек без духовни интереси**: „мъртва душа”;

• **лош, подъл, безнравствен човек**: „черна душа”, „мръсна душица”;

• **заядлив, незначителен човек**: „дребна душица”, „дребнава душица”;

• **пияница**: „душата му вони на бъчва”;

• **плашлив, страхлив човек**: „заешка душица”, „мишия душа, кован заек”;

• **скъперник**: „от него душа излиза, пари не излизат”;

• **дребен и слаб човек**: „една шепя душа, едно джезве кокали”, „душа под наем нося”;

• **млад, неопитен, незрял човек**: „мирише ми душата на мляко”.

3.4в. Социални характеристики:

• **вдъхновител и организатор** на нещо: „душа<та> и сърце<то> на нещо”;

• **съвсем беден**: „нося гола душа”;

• **някой**: „жива душа”, „жива диха”;

• **дъщеря**: „мачкина душа”.

3.4г. Общуване и отношение към другите и на другите към мене.

• **постоянно натяквам** за нещо: „ям душата на някого”;

• **жал ми е**: „душа не ми дава”, „да ти се скъса душата”;

• **раздавам милостиня**: „отделям за душата си”;

• **вдъхвам вяра, надежда на някого / обезверявам се, губя надежда, отчайвам се:** „стоплям душата на някого”, „сгрявам душата на някого”, „душата ми изнемогва, „душата ми отпада”;

• **благопожелание и благодарност:** „да ти е жива душата”;

• **нося отговорност за нещо, извършено от мене:** „лежи ми на душата”;

• **отговорен, виновен съм за нещо:** „вземам на душата си нещо”, „бера грях на душата си”, „навличам грях на душата си”, „слагам грях на душата си”, „вземам на душата си някого”;

• **не съм прав, не съм справедлив:** „грях ми е на душата”, „грях ми на душата”;

• **ще бъда ограден с внимание:** „ще ми занесе душата в кошничка на рай”, „ще ми носи душата в кошничка <в рай>”, „ще ми поднесе душата у кошница пред бога”, „ще ми тури душата в кошничка”;

• **оставям трайни (обикн. неприятни) спомени** у някого: „оставям печат в душата на някого”;

• **върши злини, прегрешавам:** „губя душата си”, „продавам душата си на дявола”, „навличам грях на душата си; „вземам си грях на душата”;

• **създавам неприятности** на някого: „ям душата на някого”, „изяждам душата някому”;

• **ограбвам, съсипвам материално** някого: „изгарям душата на някого”, „опържвам душата на някого”;

• **ставям неотзивчив:** „затварям душата си”.

3.4д. Начин на подход към някого или нещо.

• **спокойно с пълно разбиране:** „с широка душа”;

• **всеотдайно, напълно искрено:** „с цялото си сърце <и душа>”, „от <цяла> душа и сърце”, „от все сърце и <душа>”;

• **с желание:** „влагам душа(та си)”, „с <душа и> сърце”, „от сърце <и душа>”;

• **предразполагам някого:** „отварям душата на някого”;

• **губя си времето с празни неща:** „варим круши за бабини души”;

• **лъжа, казвам неистина:** „кривя си душата”, „кривя си душицата”, „изкривявам си душата”;

• **пестя, въпреки че съм крайно беден:** „отделям от гола душа”, „деля от гола душа”, „късам от гола душа”;

• **осквернявам нещо свято:** „плюя в душата на някого”.

3.5. Качествена и количествена характеристика на предмети, лица или изяви.

- **много мек:** „като душа (мек)”, „(мек) като душица”;
- **извънредно много:** „колкото <ти> душа иска”, „колкото <ти> душа сака”;
- **никой, николко:** „жива душа няма”, „ни една душа (не остана)”, „жива диха”;
- **много дълбоко, много силно:** „до дън душа”, „до дъното на душата си”, „от дън душа”, „от дъното на душата си”.

Условно тук може да се постави и ФЕ със значение **‘любима приятна музика’**: „нещо за душата”.

4. Фразеологизми с библейски първообрази.

Една част от разгледаните тук фразеологизми с компонент „душа” имат твърде древен произход. Техни първообрази се съдържат в библейските текстове. Те са важно свидетелство за това как са се появявали и утвърждавали в речта фразеологизми с компонент „душа” на основата на найвни митологични и религиозни уподобявания, затова ще бъдат приведени във вид, основаващ се на представянето им у [Вътов: 120-127].

Названието **душа** в библейските текстове има няколко значения: 1. **‘физическото съществуване на човека’**; 2. **‘безсмъртното нетленно начало у човека’**; 3. **‘човекът като личност’**; 4. **‘характерът, чувствата, духовната и чувствената нагласа на човека’**. С всяко от тези значения думата **душа** преминава през семантични преосмисляния и става ядро на фразеологични единици, много от които са живи днес в речта ни.

4.1 Вземам душата на някого. Съвременният книжовен фразеологизъм с едно от значенията си **‘отнемам живота на някого’** има своя първоизточник в библейските текстове, напр. в 3 Цар. 19:4 старобългарският (църковнославянският) израз (ОБ) “*возми оубо нѣкѣ ѿ мене дшѣ моѣ гѣ*” (гр. *λαβὲ δὴ τὴν ψυχὴν μου ἀπ’ ἐμοῦ*) е предаден в новобългарските преводи различно: 1871 – “**земи душата ми**”, 1982 – “**Господи, прибери душата ми, понеже аз не съм по-добър от отците си**”, Иона 4:3 “**И сега, Господи, вземи душата ми от мене, защото по-добре е да умра, нежели да живея**” (Стб.п.ст.з.1. *вѣзми дшѣ ѿ мене*, гр. *λαβὲ τὴν ψυχὴν μου ἀπ’ ἐμοῦ*); Рим. 11:3 “**Господи, избиха Ти пророците и разкопаха Ти жертвениците; аз останах сам, и искат да ми вземат душата**” (ОБ: *ἵψιστῆ δшѣ мою ѡзати ю*, гр. *ζητοῦσιν τὴν ψυχὴν μου*).

В разглеждания случай фразеологизмът се основава на преосмисляне на думата **душа** в първото ѝ значение.

4.2. Душа<га си> да подкрепя. Обичайният за разговорната реч фразеологизъм със значение **‘да похапна, за да придобия сили’** има древен

произход, за което говори и използваният в библейските текстове негов първообраз, напр. Пл.Иерем. 1:19 “свещениците ми и старците ми издъхват в града, търсейки си храна – **душа да подкрепят**.” (ОБ: да οὐκ ἔσονται ψυχαί σου, гр. ἵνα ἐπιστρέψωσιν ψυχαὶ αὐτῶν).

4.3. Давам (полагам) си душата за някого или за нещо. В разговорната реч обичайната му форма е “душа давам за ...”. В библейските текстове фразеологизмът има значения: 1. **‘готов съм да направя всичко за нещо или някого’**; 2. **‘много обичам някого и съм готов всичко да направя за него или да жертвам за него всичко, което имам’**, с които той преминава в книжовния език, напр. И.Сир. 29:18 “Не забравяй **благоденствията на поръчителя, защото той е дал душата си за тебе**.” (ОБ: δάστη ἐὼ δὴ ψυχὴν σου за тѧ, гр. 29:15 ἔδωκεν γὰρ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ σου); Йо. 10:11, 15 “**Аз съм добрият пастир: добрият пастир полага душата си за овцете**” (Мариин. дшж моѧх полагаѧж за овѧцѧ, гр. τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων); Мт. 20:28 “**както Син Човеческий не дойде, за да Му служат, но да послужи и даде душата си откуп за мнозина**” (Мариин. и дати дшж своѧх избавление за мѧнѧгѧ, гр. δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν); Йо. 13:37-38 “37. **Петър Му рече: Господи, защо не мога да дойда подире Ти сега? Душата си за Тебе ще положжа**. 38. **Иисус му отговори: душата си ли за Мене ще положиши? Истина, истина ти казвам: не ще пропее петел, докле три пъти не се отречеш от Мене**” (Мариин. дшж моѧж за тѧ положжѧ, гр. τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σου θήσω).

В книжовния език изразът разширява значенията си с още едно **‘много ми харесва, много ми се нрави нещо или много обичам да правя нещо’**.

4.4. Да ти е жива душата. Изразът придобива характер на благопожелание за дълъг живот, първообразът се намира в библейските текстове, напр. 2 Цар. 14:19 “**да ти е жива душата, господарю мой, царю**.” (Стб.т.б. да живѧтъ доуша твоѧ, гр. ζῆ ἡ ωυχή σου).

4.5. Душа за душа. Изразът е един от образните изразители на идеята за равностойното възмездие, прокарана в старозаветните книги, получил преосмислено на метонимична основа значение **‘всеки отнет човешки живот се заплаща с живота на убиеця’**, с което преминава и в живата реч (3 Цар. 20:42), напр. Вт. 19:21 “**Да (го) не пощади око то: душа за душа, око за око, зъб за зъб, ръка за ръка, нога за нога. (Каквато вреда някой направи на ближния си, със същото да му се отплати)**” (ОБ: душа въ души мѧкъто, гр. ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς); Изх. 21:23 “**ако пък стане повреда,**

нека даде живот за живот” (ОБ: да да́стъ дшз за́ дшз, гр. δώσει ψυχήν ἀντὶ ψυχῆς).

4.6. Душа не ми остана. В живата реч фразеологизмът има преосмислени значения: 1. *‘чувствам се силно изморен’*; 2. *‘силно се изплашвам’*. Негов първообраз може да се види в близък библейски израз, напр. И.Нав. 2:11 *“когато чухме това, сърце ни се сви, и в никого (от нас) дух не остана против нас, защото Господ, Бог наш, е Бог на небето горе и на земята долу.”* (Стб.т.9. и нѣстъ по сѣнь доуша ни въ единомѣ отъ лица вашего, гр. καὶ οὐκ ἔσθη ἔτι πνεῦμα).

4.7. Душата ми е прескръбна до смърт. Изразът има преосмислено значение *‘много силно страдам’*. Първообразът му е използван в евангелските текстове (Мр. 14:34), напр. Мт. 26:38 *“Тогаваше им каза Исус: душата Ми е прескръбна до смърт; останете тук будни с Мене.”* (ОБ: прискръбѣна естъ дша моѣ до смърѣти, гр. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου).

4.8. Душата ми жадува. Изразът развива на метафорична основа образно значение *‘силно се стремя към нещо, мечтая, копнея за нещо’*. Първообразът е използван в библейските текстове, напр. Пс. 41:3 *“Душата ми жадува за Бога силний, живий: кога ще дойда и се явя пред лицето Божие.”* (Стб.т.3. вѣждада доуша моѣ, гр. ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεόν).

4.9. Душата ми изнемогва (отпада). Изразът е преосмислен със значение *‘зубя надежда и вяра, отчайвам се’* още в библейските текстове, напр. Ис 7:4 *“и му кажи: внимавай и бъди спокоен; не бой се, и да не отпада сърцето ти пред двата края на тия димящи главни, от разпаления гняв на ...”* (църк. ниже́ дшзà тѣо̀ да́ изнемо́жетъ, ОБ: и́ да́ не́ сла̀вѣтѣ́ дша тѣо̀, гр. μηδὲ ἡ ψυχή σου ἀσθενήσεται).

4.10. Душата ми намира покой. В книжовния език фразеологизмът преминава с познатото и на библейските текстове значение *‘постигам душевно равновесие, успокоявам се’*, напр. Мт. 11:29 *“вземете Моето иго върху си и се поучете от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце, и ще намерите покой за душите си”* (Мариин. 1. обръщете покой дшамъ вашинаъ, гр. εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν).

4.11. Душата ми се привързва към душата на някого. Изразът развива на метонимична основа образно значение *‘обиквам някого, привързвам се към някого’*. Първообразът е използван в библейски текстове, напр. 1 Цар. 18:1 *“Когато Давид свърши разговора със Саула, душата на Иоанатана се привързва към душата му, и Иоанатан го обикна като*

душата си.” (ОБ: душа יֵבֶטָה-פָּאָנָה съг дшню двдвоюо съгпржѣ съ, гр. καὶ ἡ ψυχὴ Ἰωάννου συνεδεύθη τῇ ψυχῇ Δαυὶδ).

4.12. Душата ми се топи. Изразът днес има значения: 1. *‘разнежвам се от нещо приятно’*; 2. *‘изпитвам голяма скръб; измъчвам се’*, с второто от тях го познават и библейските текстове, напр. Иов 30:16 *“И сега душата ми се топи в мене; тъжовни дни ме налегнаха”* (ОБ: ннѣ на мѣ разліетса дша мѡѣ, гр. νῦν ἐπ’ ἐμὲ ἐκχυθήσεται ἡ ψυχὴ μου).

4.13. Душата ми съхне (гине). Изразът, със значение *‘силно се измъчвам, изживявам силни душевни страдания, не намирам душевен покой’*, има близки първообрази в библейските текстове, напр. Вт. 28:65 *“Но и между другите народи няма да се успокоиш, нито ще има място, дете да стъпи ногата ти, и там Господ ще направи сърцето ти да трепери, очите ти да чезнат и душата ти да гине”* (ОБ: иѣтѡвѡіѡцїѡ дѣшѡ, цѣрк. иѣтѡвѡіѡцїѡ дѣшѡ, гр. τηκομένην ψυχὴν).

4.14. Душата ми чезне. Изразът развива преосмислено значение *‘силно страдам душевно’*, твърде близък първообраз по форма и значение откриваме в библейските текстове (Пс. 118:28), напр. Пс. 118:81 *“Чезне душата ми за Твоето спасение; аз се уповавам на Твоето слово.”* (Стб.т. 3. иштѣзѡетѣ въ съпасенѣ Твое дѡуша мѡѣ, гр. ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχὴ μου).

4.15. Жадна (гладна) душа. Изразът придобива преосмислено значение в речта *‘любознателен, неспокоен, търсец нови и нови знания човек’*. В библейските текстове може да се открие първообраз, с който да се свърже произходът на съвременния фразеологизъм, напр. Пс. 106:9 *“защото Той насити жадна душа и душа гладна изпълни с блага.”* (Стб.т.3. дѡушѡ жѡштѡж и дѡушѡ алчѡштѡж, гр. ψυχὴν κενὴν καὶ ψυχὴν πεινῶσαν).

4.16. Жива душа. В живата реч словосъчетанието се използва в отрицателни изречения със значение *‘никакъв човек, никакво съществуване’*. В библейските текстове има близък първообраз със значение *‘живот’* (Бит. 2:7), напр. Бит. 6:17 *“И ето, аз ще направя на земята потоп от вода, за да изтребя под небесата всяка плът, в която има жива душа”* (ОБ: дѣхѣтѣ живѡтѡенѣтѣ нѡ нксемѣтѣ, гр. πνεῦμα ζωῆς).

4.17. Залагам си душата. Във ФР е представен близкият му фразеологизъм “залагам си главата”, без да се посочва произходът му, със значения: 1. *‘жертвувам или готов съм да се жертвам за нещо; излагам живота си на риск’*; 2. *‘напълно съм уверен в достоверността на нещо, съвсем съм сигурен, че нещо ще стане, че е така’*. Има основания да се смята, че началото на разглеждания фразеологизъм идва от библейските

текстове, в които е използван близък първообраз със значение **‘оставям живота и съдбата си в разпореждане на другото’**, напр. Вт. 24:6 *“Никой не бива да вземе в залог и горния и долния мелнични камъни, понеже такъв взема душа в залог.”* (ОБ: ꙗко душꙋ свою даѣтъ в залѡ, гр. *τι ψυχὴν ο τος ἐνεχυράζει*).

4.18. За откуп на душата. В живата реч изразът се използва с присъщото на библейския му първообраз значение **‘за опрощаване на греховете’**, напр. Изх. 30:15 *“Богатият не помного, и сиромашът не помалко от половина сикла трябва да дават принос Господу, за откуп на душите ви.”* (ОБ: оꙋмоленїѡ о дшахъ вашї, гр. *ἐξίλασασθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν*).

4.19. Изливам душата си пред някого. Изразът има значение **‘споделям насъбралиите се в душата ми вълнения и тревоги, давам израз на най-съкровените си мисли и чувства пред някого’**. Точен негов първообраз познават библейските текстове, напр. 1 Цар. 1:15 *“аз съм жена, която душевно скърби; вино и сикер не съм пила, а изливам душата си пред Господа”* (Стб.т.5. *изъливахъ доушж*, гр. *ἐκχέω τὴν ψυχὴν μου ἐνώπιον κυρίου*); Пс. 41:5 *“Колчем си спомня това, изливам душата си, защото съм ходил с многолюдие, влизал съм с тях в Божия дом с радостния и славословен глас на празнуващото множество.”* (Стб.т.3. *изъливахъ на ма доушж моѡж*, гр. *ἐξέχεα ἐπ’ ἐμὲ τὴν ψυχὴν μου*).

4.20. Излиза ми душата. Съвременният книжовен фразеологизъм със значения: 1. **‘в агония съм, умирам’**; 2. **‘измъчвам се много с непосилен труд’** възхожда към твърде близък първообраз в старобългарските (църковнославянските) библейски текстове, напр. Бит. 35:18 (ОБ: *“выстѣ ѿдѣ ѡсталѡвѡлѡашѣ свою душꙋ, оꙋнираше вѡ”*, гр. *ἐν τῷ ἀφιέναι αὐτὴν τὴν ψυχὴν*). В новобългарските преводи този израз е предаден със сходни фразеологизми – 1982 *“И когато береше душа, понеже умираше, нарече името му Бенони.”*, 1885 *“душа като предаваше”*.

4.21. Искам (търся) душата на някого. Изразът придобива преосмислено значение **‘искам смъртта на някого, искам да му отнема живота’**. Първообразът е библейски, напр. 1 Цар. 20:1 *“що сторих аз, и в що съм крив, с какво съгреших пред баща ти, та търси душата ми.”* (Стб.т.5. *иштѣтъ доушж моѡж*, гр. *ἐπιζητεῖ τὴν ψυχὴν μου*).

4.22. Колкото <ти> душа<га> иска (пожелае). В библейските текстове съвременният фразеологизъм има своя първообраз със значение **‘в неограничено количество’** – 1 Цар. 2:16 *“И ако някой му рече: “нека първом изгорят тлъстината, както му е редът, и после си вземѣ колкото*

душа ти пожелае”, той казваше: не, сега дай, ако ли не, със сила ще взема.” (Стб.т.5. Чквокоже (такоже) хоштеттѣ доуша твоѣ, гр. ὦν ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου); Вт. 12:20 “Когато разшири Господ, Бог твой, пределите ти, както ти бе говорил, и ти кажеш: “да поям месо”, защото душата ти ще пожелае да яде месо, – тогава яж месо, **колкото ти душа пожелае**.” (ОБ: дѣне въсхощеттѣ дша твоѣ, гр. 12:21 κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς σου).

4.23. Ни една душа не остана. Изразът има фразеологизирано значение ‘**нищо едно живо същество**’. За първообраз може да се приемат сходни изрази в библейските текстове (И.Нав. 11:14), напр. И.Нав. 11:11 “и избиха с меч всичко живо, що беше в него, като предадоха (всичко) на заклятие; **не остана нищо една душа**.” (Стб.т.9. и не оста въ неагѣ дъшжшта, ОБ: и не дѣтѣ в неагѣ всѣкѣ дъшжщѣи, гр. καὶ οὐ κατελείφθη ἐν αὐτῇ ἐμπνέον); 3 Цар. 15:29 “Когато се възцари, той изби целия Иеровоамов дом и **не остави ни една душа** у Иеровоама, докле го не изтреби.” (ОБ: не дѣтѣви ничтоже ѿ всего дъхѣнѣа, гр. οὐχ ὑπέλειπετο πᾶσαν πνοήν).

4.24. От душа. Първообразът на фразеологизма в библейските текстове има съвременното значение ‘**искрено, сърдечно**’, (1 Мак. 8:27; 1 Цар. 30:6; И.Сир. 7:22), напр. Кол. 3:23 “И всичко, що вършете, вършете **от душа**, като за Господа, а не за човеци” (ОБ: ѿ дша дѣклантѣ, гр. ἐκ ψυχῆς); Еф. 6:6 “не със слугуване само за очи като човекоугодници, а като Христови раби, изпълнявайки **от душа** волята Божия.” (ОБ: ѿ дша, гр. ἐκ ψυχῆς).

4.25. Очиствам си душата. Изразът на метафорико-метонимична основа придобива значения: 1. ‘**разтоварвам се психически от тежаци ми съмнения и вини**’; 2. ‘**отхвърлям от себе си всякакви греховни и нечестни помисли**’. С второто от значенията в библейските текстове е използван първообраз, напр. 1 Пет. 1:22 “След като **сте очистили душите си с послушност на истината** чрез Духа, за нелицемерно братолюбие, обичайте се постоянно един други от чисто сърце.” (ОБ: дша вѣша дѣистивше въ послѣшаніе истинѣ, гр. τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἠγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας).

4.26. Погубвам душата на някого. Изразът развива преосмислени значения: 1. ‘**въвличам някого в големи прегрешения**’; 2. ‘**убивам някого**’. И в двете му значения фразеологизмът има началото си в библейските текстове (Пс. 62:10; 2 Цар.14:14; Мт. 10:39, 16:25), напр. Мр. 3:4 “**в събота добро ли е позволено да прави човек, или зло? да спаси ли една душа, или**

да погуби?” (Мариин. дшж съпастн ли погзвити, гр. *ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀποκτεῖναι; οἱ δὲ ἐσιώπων*); Мт. 16:26 “*Каква полза за човека, ако придобие цял свят, а погуби душата си*” (Мариин. кал полъза естѣ члвкоу· аште весь мирѣ приобращетѣ· а дшж своѣж отъштетитѣ, гр. *τί γὰρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον λων κερδήσῃ τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ*); Пр. 6:32 “*Който пък прелюбодействува с жена, той ум няма; погубва душата си оня, който върши това*” (ОБ: погѣвель дши своѣн съдѣлаетѣ, гр. *ἀπώλῳειαν τῆ ψυχῆ αὐτοῦ περιποιεῖται*).

4.27. По душа <ми е>. Със значение ‘*харесва ми, допада ми*’ изразът се е фразеологизирал твърде рано в езиковата практика. С такава осмисленост го откриваме и в библейските текстове (И. Сир. 37:16), напр. И. Сир. 7:28 “*Имаш ли си жена по душа, не я пъди*” (ОБ: по дшши, гр. 7:26 *γυνή σοῦ ἐστὶν κατὰ ψυχὴν*).

4.28. Спасявам душата на някого. Изразът развива преосмислени значения в езиковата практика: 1. ‘*опазвам живота на някого*’, 2. ‘*опазвам някого от зли постъпки и прегрешения*’. Негови първообрази се съдържат в библейските текстове (Бит. 19:17; Лк. 21:19; Мр. 3:4; Иез. 3:19; 1 Цар. 19:11; Пр. 23:14), напр. Бит. 19:17 “*А когато го изведоха навън, един от тях рече: спасявай душата си; не поглеждай назад и нийде не се спирай в тая околност.*” (ОБ: спасай и спи дшж твою, гр. *εἶπαν σῶζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν*); Пс 6:5 “*Обърни се, Господи, избави душата ми, спаси ме поради милостта Си*” (Стб. т. 3. изъваки доушж моѣж, гр. *ῥύσαι τὴν ψυχὴν μου*); Иез. 33:9 “*Ако пък си предпазил беззаконника от пътя му, за да се отвърне от него, но той не се е отвърнал от пътя си, – той ще умре за своя грях, а ти ще спасиш душата си.*” (ОБ: дшж свою изъвакиши, гр. *σὺ τὴν ψυχὴν σεαυτοῦ ἐξῆρησαι*).

4.29. С цялата (всичката) си душа. Със значение ‘*напълно всеотдайно и искрено*’ изразът има употреба в библейските текстове (И. Нав. 22:5; И. Сир. 7:31), напр. Мт. 22:37 “*възлюби Господа, Бога твоего, с всичкото си сърце, и с всичката си душа, и с всичкия си разум*” (Мариин. и всѣяж дшиж своѣж, гр. *καὶ ἐν λη τῆ ψυχῆ σου*); И. Сир. 6:27 “*Приблѣжи се до нея с цяла душа, и с всички сила пази нейните пътища*” (ОБ: всио дшшо своѣю, гр. 6:26 *ἐν πάσῃ ψυχῆ σου*).

4.30. Турям си душата в ръка. По метафоричен път изразът развива образно значение ‘*саморазкривам се, честно и открито се разкривам пред другите*’. Първообразът се намира в библейските текстове, напр. Иов 13:14 “*За какво ми е да си хапя тялото със зъби и да си турям душата в ръка*” (ОБ: и дшж мою положж въ рѣцѣк, гр. *ψυχὴν δέ μου θήσω ἐν χειρὶ*).

4.31. Турям си на душата нещо. Съвременният фразеологизъм със значение *‘силно желая и се стремя към нещо; намирам си нещо, планирам да направя нещо; наумявам си’* има първообраз в библейските текстове, предаден в новобългарския превод с близкия фразеологизъм **“турям си на ума”**, посочен във ФР, напр. Деян. 19:21 *“А когато се свърши това, Павел си тури на ум, като премине през Македония и Ахаия, да иде в Иерусалим.”* (ОБ: вложѣ павлови дѣхъ, църк. положи къ дѣсѣк, гр. ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι).

5. Заключение. Ако се опитаме да направим обобщено описание на душата, такава, каквато ни я представя българската фразеология, ще се види, че като нещо, което няма видимост, тя е вътрешна същност на човека. Не е локализирана на определено място в тялото, но, когато човек е силно изморен или умира, може да го напуска през устата като издихание, а също така и през пръстите, сякаш е някакво съвсем малко живо същество или жива енергия. Понякога тя изцяло се материализира като структурна природа и същност на човека (*„душа човек“*), а в други случаи упорито се задържа в човешкото тяло (сякаш човек има *„девет души“*), като се крие под ноктите или зад зъбите.

5.1. Както се вижда от направения анализ, в наивно-митологичното съзнание на българина **душата** се представя с твърде многообразна същност и природа: като **обмен съд**, като **вместилище** (помещение, кутия, сандък), като **тъкан** (платно, конец, въже), като **вещ** (предмет, стока), като **живо същество** (животно, животинче, човек, дете), като **телесен орган**, като **течност** или **храна**, като **разсипно вещество** или **растение**, като **въздушна маса**.

5.2. **Душата** може да е жива или мъртва, да е неодушев предмет, да я има или няма у човека.

Като **живо същество** тя може да е *гола, жадна, да примира, да се трови, да я боли, да се измъчва, страда, да има желаниа, да се прощава, да се крие, да се храни, да е човешка, кучешка, коча, заешка, мачкина, миша.*

Като **неодушевена същност** тя може да е *широка, дълбока, да има дъно, да се пълни, да се източва, да съхне, да се бърка в нея, да се влиза в нея, да се отваря и затваря, да воня, да се плюе в нея, да се свива, стяга, да се взема, да се носи, да се губи, да се дели на части, да се къса, да се продава, да изгаря, да изскача, да олеква, да се свива, изтегля, изважда, къса, пречупва, да се събира, да се яде, да е сладка, да се пържи, да се облажва* и т.н.

5.3. Българските фразеологизми с компонент ”душа” предават много широк спектър значения от различни тематични сфери: от областта на **емоционалните преживявания и чувства** (*мъка, страдание, притеснение, искрено споделяне на преживявания, вълнения, безпокойство, успокоение, обич, харесване, влечение, наслаждение, задоволство, удоволствие, уплаха, страх*), от областта на **физиологическите състояния и действия** (*агонизиране, умирање, умъртвяване, отпадналост, изтощение, умора, прояви на живот, жизненост*), от областта на **интелектуално-волевите, нравствени и мисловни прояви** (*мислене, духовна издигнатост, търпеливост, упоритост, жертвоготовност*), от областта на **личностните и социални характеристики на човека** (*доброта, спокойствие, духовна чистота, широк кръгзор, любознателност, духовна ограниченост, безнравственост, заядливост, страхливост, скъперничество, слабост, незрялост, бедност, милосърдност, самокритичност, неотзивчивост и др.*), от областта на **подхода към някого или нещо** (*спокойно, с желание, предразполагащо, неискрено, пестеливо*), от областта на **количествените и качествените характеристики на предмети и изяви** (*мекост, сила на проявление, голяма наличност*).

5.4. От изнесеното в студията се вижда, че фразеологизмите с компонент „душа” не само образно и достъпно предават важни отвлечени понятия от различни области на човешките преживявания, изяви, отношения и характеристики, но и са в значителна степен с дълбоки корени в езиковата практика, свидетелство за това е фактът, че от над 200-те ФЕ 31 имат първообразите си в библейските текстове.

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексеева: **Алексеева С. Г.** Семантическая систематика фразеологизмов с компонентами „сердце” и „душа” в современном русском языке. – В: Семантика языковых единиц: Доклады 5 Международ. конф. В 2-х т. Т. 1. М., МОПИ, 1996.

БРФР: **Българско-руски** фразеологичен речник. Съставители А. Кошелев и М. Леонидова. София – Москва, 1974.

Вежбицка: **Wierzbicka A.** Dusa (~ soul), toska (yearning), sud’ba (~ fate): three key concepts in Russian language and Russian culture. – В: Metody formalne w opisie jezykow slowianskich . Pod red. Zygmunta Saloniego. Bialystok, 1990. Също и: **Вижицкая А.** Понимание культур через посредство ключевых слов. М., „Языки славянской культуры, 2001.

Вътов: **Вътов В.** Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход. В. Търново, 2002.

Михеев: **Михеев М.** Отражение слова „душа” в наивной мифологии русского языка (опыт размытого описания образной коннотативной семантики). – Вьв: Фразеология в контексте культуры. Отв. ред В. Н. Телия. М., 1999, с. 145–158.

Перевозникова: **Перевозникова А. К.** Концепт **душа** в русской картине мира: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. М., 2002.

Потапова: **Потапова И. С.** Семантическое поле концепта душа в поэзии В. С. Висоцкого. – В: Проблемы семантики языковых единиц в контексте культуры (Лингвистический и лингвометодический аспекты). Москва – Кострома, 2006, с. 352–355.

РБЕ: **Речник** на българския език. БАН, т. IV. Деятелен-Е. С., 1984.

Тилман: **Тильман Ю. Д.** „Душа” как базовой культурный концепт в поэзии Ф. И. Тютчева. – Вьв: Фразеология в контексте культуры. Отв. ред В. Н. Телия. М., 1999, с. 203–212.

Толстая: **Толстая С. М.** Славянские народные представления о смерти. – Вьв: Фразеология в контексте культуры. Отв. ред В. Н. Телия. М., 1999.

Трезвина, Фархутдинова: **Трезвина И. В., Фархутдинова Ф. В.** Представление о душе в русских пословицах. – В: Проблемы семантики и функционирования языковых единиц разных уровнях. Межвузов. сб. науч. тр. Иваново, 2000.

Урисон: **Урысон Е. В.** Душа, сердце и ум в языковой картине мира. – Путь, 1995, № 6.

ФРБЕ: **Ничева К., Спасова-Михайлова С., Чолакова Кр.** Фразеологичен речник на българския език. Т. I. А-Н, С., 1974; Т. II. О-Я, С., 1975.

Шмелев: **Шмелев А. Д.** Дух, душа и тело в свете данных русского языка. – В: **Шмелева Т. В., Шмелев А. Д.** Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). М., 1997; – Същото и В: Ключевые идеи русской картины мира. М., „Языки славянской культуры, 2005.